

Petar Popović*

KRIZA ZNANSTVENIH TEORIJA MEĐUNARODNIH ODNOSA I NJIHOVA KRITIKA

Sažetak

Ovaj pregledni rad bavi se prikazom suvremene krize u teorijama međunarodnih odnosa. U središtu je razmatranja scijentizam nekada dominantnih teorija, u prvom redu neorealizma i njegove kritike američkog profesora Hansa J. Morgenthaua, koji se ujedno smatra jednim od glavnih utemeljitelja realističkog pravca sredinom 20. stoljeća. Rad obrađuje tri ključna pojma na kojima je počivala neorealistička paradigma: moć, država, anarhija te ih preispituje iz perspektive Morgenthauove kritike. Svrha je rada pokazati kako je za suvremene prijepore u teorijama međunarodnih odnosa nužno potrebno vratiti se klasicima kao što je bio Morgenthau, kako bi se mogla valjano teorijski promišljati suvremena međunarodna politika.

Ključne riječi: Morgenthau, neorealizam, moć, anarhija

1.

U posljednjim trima desetljećima teorije međunarodnih odnosa uzdrmane su egzistencijalnom krizom koja u pitanje dovodi valjanost njihovih utvrđenih teorijskih pristupa, propozicija i metoda istraživanja (vidi Reus-Smit, 2012; Ilić, 2013). Naime, globalizacijski su procesi na kraju 20. stoljeća bitno izmijenili prirodu i karakter međunarodnog poretka te posljedično tomu preoblikovali značenje i važeću vrijednost kako teorijskih pristupa tako i općeprihvaćenih pojmova s kojima su teorije standardno raspolagale. Pod utjecajem nekad dominantnog pravca neorealizma, većina je suvremenih istraživanja problematike međunarodne politike ostala zarobljena u modernističkom diskursu koji počiva na slijepoj vjeri u suverenitet i moć nacionalnih država kao kompaktnih teritorijalnih jedinica međunarodnog sustava, koje jedine polažu legitimno pravo na suverenu uporabu sile. Što još u globaliziranom svijetu kompleksne međuovisnosti, asimetričnih odnosa difuzne moći i nekontroliranih međunarodnih procesa i tokova mogu objasniti pojmovi kao „suverena država”,

* doc.dr.sc. Petar Popović, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, petar.popovic@hotmail.com

„međunarodni sustav”, „raspodjela moći”, „anarhija” itd.? U posljednjih se pola stoljeća konačni rezultat cjelokupnog akademskog napora ogleđa u mahom neuspjelim testiranjima hipoteza i teorijskim istraživanjima koje upadljivo odudaraju od praktične zbilje međunarodne politike.

U ovome radu osvrnut ćemo se na osnovne crte scijentističkog pristupa u teoriji međunarodnih odnosa čije je temelje postavio neorealizam te na kritiku toga pristupa Hansa J. Morgenthaua, američkog profesora njemačkog podrijetla koji je bio svjedokom uspona i dominacije scijentizma u SAD-u 60-ih godina 20. stoljeća. Njegova kritika pokazuje se za današnje prijepore unutar discipline relevantnom kao i u vrijeme kada je bila pisana.

2.

Središnja pretpostavka neorealističkog pristupa međunarodnoj politici jest anarhični međunarodni sustav. Tijekom 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća, strukturalni realisti (budući neorealisti) pristupali su predmetima međunarodne problematike ili deskriptivno ili analitički. Deskriptivni pristup, kojim se primjerice služio Morton A. Kaplan (1957), oslanjao se upravo na promatranje djelovanja vanjske politike kojim se oblikuje sustav, odnosno na proces formiranja nacionalnih interesa donositelja odluka velikih sila kojim se stvara ili održava poredak. Ti interesi vanjskopolitičkog djelovanja, označeni kao „podsustavi” moći, mogu biti motivirani ili suradnjom (putem međunarodne trgovine ili stvaranja međunarodnih organizacija, npr. UN) ili konfliktom. Problem tog pristupa bio je taj što je u svojevrsnoj „specijaliziranoj” analizi određene vanjske politike zanemarivao cijelnu. Analitički je pristup temeljen na obrnutoj metodi: Kenneth Waltz svojom je kapitalnom studijom *Teorija međunarodne politike* iz 1979. ustanovio djelovanje aktera na trima razinama: pojedinac, država i međunarodni sustav. Prve dvije razine odbacuje kao redukcionističke. Treća razina, tzv. *third image* (treća predodžba) odnosno međunarodni sustav, jest razina odnosa koja treba biti u središtu pažnje, jer ta razina uvjetuje kako će države ili pojedinci djelovati. Naime, međunarodni nam sustav ukazuje na poredak aktera koje anarhija naprosto mehanički ograničava.

Waltzov strukturalni model analogan je mikroekonomskom modelu: međunarodni sustav je promatran kao sustav kojim vladaju zakoni tržišta, države se ponašaju kao kompanije, a raspodjela moći/ravnoteža snaga mehanički regulira ponašanje država, baš kao što se i tržište samoregulira Smithovom „nevidljivom rukom” (vidi: Waltz, 2008: 100–105). Za neorealiste međunarodni sustav nije imao nikakvu „svjesno” utemeljenu strukturu, ni neku osobitu svrhu ili funkciju (Buzan et al., 1993: 29). Struktura je kod Waltza i neorealista racionalistički konstrukt i okvir kojim se pristupa području međunarodne politike na način da promatra djelovanje po „uređenim”

obrascima, zanemarujući pritom utjecaje pravnih, kulturnih, ekonomskih, religijskih, pa čak i samih političkih čimbenika.

Univerzalna primjenjivost mikroekonomskog modela i strukturalnih shema do-
vodi u pitanje subjekt analize: državu. Da su država i njena vanjska politika subjekt i
temeljna jedinica analize međunarodne politike nije sporno: sporno je apstrahiranje
države od njezinih bitnih osobitosti. Oslonjen na kvantitativne analize, ovakav racio-
nalni pristup subjekt proučavanja svodi na broj. Međutim, usporedba brojeva nužno
mora podrazumijevati jednoobraznosti subjekata, a što je apsurd uzimajući u obzir
različite kvalitete i posebnosti, te povijesnih iskustava nacija. Strukturalni pristup i
mikroekonomski model posljedično vode u trans-historicizam. Međunarodna struk-
tura kao racionalistička konstrukcija i analitički okvir dokida razlike između svih ti-
pova povijesnih sustava. U tom kontekstu, Robert Gilpin kaže kako Tukididova *Po-
vijest Peloponeskog rata* sadrži trajne „istine” o strukturalnoj raspodjeli moći za sva
vremena (1981: 7). Izjednačavanje suvremene nacionalne države sa srednjovjekovnom
državom ili antičkim polisom, koji po formi i sadržaju nemaju mnogo ili nemaju uop-
će zajedničkih karakteristika, podrazumijeva samo jedno: „Strukturalna pitanja su
pitanja koja se odnose na uređenje dijelova (država) (...) dijelovi međunarodnih po-
litičkih sustava su u odnosima koordinacije; formalno, u ovakvim su sustavima svi
dijelovi jednaki. Međunarodni sustavi su decentralizirani i u njima vlada anarhija”
(Waltz, 2008: 100).

I anarhična struktura i dijelovi anarhične strukture u koncepcijskom su smislu
iz takve perspektive problematični. Država nije nikakva transpovijesna vrijednost,
nego povijesno kontingentna danost. To što mi danas podrazumijevamo pod „suve-
renom državom” u koncepcijskom je smislu nastalo kao posljedica jedne konkretne
situacije na određenom mjestu i u određenom vremenu: pokušaj okončanja privatnih
i vjerskih ratova u Francuskoj u 16. stoljeću.

Povrh svega, što danas znači kada kažemo „SAD”, „EU”, „Kina” itd.? Ono što
nam suvremene teorije, sljednice neorealizma, svojim diskursom nameću jest iluziju
da govorimo o državama kao teritorijalnim jedinicama koje objedinjuju sveukupnu
ekonomsku, vojnu i političku moć, na temelju kojih se formulira jedinstven nacional-
ni interes. Može li se zaista tvrditi da primjerice današnji SAD pod izrazito nestabli-
nom Trumpovom administracijom, djeluje na međunarodnoj sceni kao unitarni akter
sa strogo definiranim vanjskopolitičkim ciljevima? Je li Sovjetski savez 1990. bio ti-
pična jedinica sustava čije se vanjskopolitičko djelovanje moglo procijeniti na temelju
racionalne računice odnosa unutar bipolarnog sustava? Ne uvjetuju li ipak razni pri-
vatni i javni akteri svojim kompleksno isprepletenim odnosima moći ponašanje poli-
tičkih elita, kako unutar države tako i izvan nje?

Koncept anarhične strukture i danas je izrazito prisutan u istraživanjima i ana-
lizama koje se bave „obnovljenim” multipolarnim svijetom. Primjerice, govori

se o ravnoteži snaga između SAD-a i Kine, procjenjujući ishode njihovih odnosa na temelju racionalne računice; ili se općenito govori o uspnu država grupe BRICS-a kao prirodne posljedice preraspodijele snaga s urušavanjem unipolarnog sustava pod SAD-om. Aktere se, dakle, promatra kao jednoobrazne jedinice koje mehanički uravnotežuje anarhični sustav po logici ekonomskih zakona. Strukturalizam kao pretjerana konceptijska pojednostavljenost možda nam pomaže racionalizirati kompleksnu sliku suvremene međunarodne politike, ali ne samo da nam ne može dati pouzdane prognoze ishoda u odnosima među državama, nego nam apsolutno ništa ne govori o samoj sadržajnosti i karakteru suvremenog međunarodnog poretka.

Ključni problem u definiranju nedostatka središnje vlasti na međunarodnoj razini upravo se nalazi u nedostatnom tumačenju samog anglo-američkog pojma *anarchy*, kojega je 1926. sasvim nesvjesno popularizirao međuratni idealist G. L. Dickinson, opisujući stanje Prvog svjetskog rata analogno hobsovskom prirodnom stanju. Sama etimologija međunarodne anarhije (osim ako je ne tumačimo isključivo kao obično bezvlašće) ne nudi nikakav dublji teorijski uvid. Postavlja se pitanje može li neorealizam uopće ponuditi etimološko značenje međunarodne anarhije? Dienstag ukazuje da realizam općenito odsutnost svake nadržavne vlasti redovno objašnjava kao prvo i jedino pravilo koje je staro koliko i sama ljudska povijest (2009: 166). Međutim, ako je anarhija prisutna otkako postoji ljudsko pamćenje, onda je pred nama skriven stvarni uzrok njena nastanka. Dienstag stoga ne vidi drugo rješenje nego da je promatramo geometrijski u nepovijesnom kontekstu, što je (kao u već spomenutom slučaju znanstvenorealističkih povijesnih komparacija antičkog i vestfalskog sustava) samo po sebi nezadovoljavajuće (isto).

Usprkos tome, pojam anarhije ne samo da je još uvijek u općoj znanstvenoj uporabi, nego suvremene strukturalne teorije proizišle iz neorealizma idalje primjenjuju sturkturalni okvir anarhije na međunarodnu problematiku. Rezultati istraživanja suvremenih teorija o međunarodnim odnosima su posljedično tomu poražavajući. Još je John A. Vasquez ukazao na problematičnost tog pristupa. On je 1979. testirao dominantnu realističku paradigmu: a) da su države jedini glavni akteri na međunarodnoj sceni; b) da su nacionalna i međunarodna sfere dvije strogo odvojene i neovisne razine i c) da je logika međunarodne politike logika moći i borbe za moć. Obradivši 7, 275 testiranih hipoteza unutar trideset godina istraživačkog rada, Vasquez je ustvrdio da je 93 % istraživanja dalo beznačajne ili pogrešne rezultate (Vasquez, 1979). Neovisno o tome, neorealistička je paradigma usprkos nemogućnosti objašnjenja zbilje međunarodne politike uvažavana u istraživačkom radu do danas. To je i navelo Josepha S. Nye da 2009. ustvrdi postojanje dubokog jaza između teorije i prakse, odnosno između akademskih teorija i realnosti međunarodne politike (Nye, 2009).

3.

Upozorenja da znanost o međunarodnoj politici počiva na spornim teorijskim temeljima javljaju se još 60-ih godina 20. stoljeća, tijekom tzv. druge velike rasprave u disciplini međunarodnih odnosa. Ta je rasprava iznjedrila načelnu podjelu na „američku” pozitivističku i na „englesku” historicističku školu mišljenja. Održavši se do danas u različitim oblicama i kontekstima, ta je podjela oko pristupa u svojoj biti nepremostiva, jer je nemoguće ideje, predodžbe i motive aktera, kao i samu povijesnu dinamiku u međunarodnoj politici podvrgnuti strogom znanstvenom testiranju. Kada se u američkim akademskim krugovima 50-ih godina 20. stoljeća počeo razvijati znanstveni realizam, intelektualno je naslijeđe klasičnih realista kao Edwarda E. Carra, Georga F. Kennana i Hansa J. Morgenthaua percipirano kao svojevrsni teret znanstvenoj analizi međunarodnih odnosa. Lišivši je svakog filozofskog promišljanja, znanstveni je realizam imao samo jedan motiv: na čisto znanstveno-matematičkim osnovama prognozirati ishode u hladnoratovskim odnosima.

Morgenthau je svakako bio jedan od najžešćih kritičara znanstvenog pristupa. Sa svojom kapitalnom studijom *Politika među nacijama* iz 1948. udario je temelje realističkoj teoriji međunarodnih odnosa, te se drži za jednog od glavnih utemeljitelja discipline međunarodnih odnosa uopće. Iako je riječ o teorijskoj perspektivi staroj više od pola stoljeća, Morgenthauov rad i kritika nude važne uvide za razumijevanje kakva bi valjana teorija međunarodne politike trebala biti.

Po Morgenthauu, središnji problem modernih teorija međunarodnih odnosa jest njihovo nerazumijevanje prirode, kakvoće i zakona koji vladaju međunarodnom politikom. Doduše, s oprežnošću treba pristupiti Morgenthauovom poimanju „zakona” međunarodne politike, koja je često navodila istraživače na krivi zaključak da pod zakoni- ma Morgenthau podrazumijeva neku „objektivnu istinu” o zakonitostima i obrascima ponašanja, koja bi se znanstvenom metodom mogla otkriti. Behr i Rösch pokazali su da Morgenthau pojam „zakona” podrazumijeva u njegovom predmodernom smislu, bliže Montesquieu koji govori o „duhu” zakona (2012: 140). Škole mišljenja koje dominiraju teorijama međunarodnih odnosa kao što su biheviorizam, sistemska analiza, teorija igre, simulacije, teorija racionalnog izbora itd. zanemaruju temeljnu karakternu crtu međunarodne politike: politiku shvaćenu kao borbu za moć. Borba za moć nije specifično politički nego opći sociološki fenomen, koji se manifestira u svim sferama ljudske djelatnosti, pa tako i u politici. U *Politici među nacijama*, Morgenthau određuje pojam politike moći na sljedeći način: „Međunarodna politika, kao i svaka druga politika jest politika moći. Kakvi god bili konačni ciljevi međunarodne politike, moć je uvijek neposredan cilj. Državnici i narodi mogu u konačnici težiti ka slobodi, sigurnošću, prosperitetu ili za moći kao takvoj (...) ali kad god nastoje da ostvare svoj cilj pomoću međunarodne politike, to čine tako da steknu moć”, te dodaje „međunarodna je politika nužno

politika moći” (2006: 29–30). Nije li to određenje, u biti, samo potvrda kasnije neorealističke propozicije da je moć, odnosno raspodjela moći među državama jedina stvarna logika anarhičnog međunarodnog sustava?

Dvojbenaost tog određenja proizlazi iz semantičke varljivosti engleske riječi *power*, koja je neodređena i višeznačna: može se odnositi na vlast, na silu i na snagu. Da Morgenthau uvažava tu distinkciju govore u prilog njegovi raniji radovi pisani francuskim jezikom, razlikujući moć kao vlast (*pouvoir*) od moći kao sile (*puissance*). Iako se često uzimaju kao sinonimi, moć i sila su oprečni koncepti. Dok je sila upotreba određene fizičke snage kako bi se postigao stanoviti cilj, Morgenthau – istovjetno Hannah Arendt – moć promatra kao pojavu koja nastaje gdje god postoji društvena interakcija i komunikacija. Drugim riječima, moć je bitno politička dok to sila to nužno nije. Tamo gdje počinje sila prestaje moć, što u prenesenom značenju podrazumijeva da međunarodna politika prestaje onda kada počinje rat, a što je ujedno i stvarni smisao Clausewitzeve čuvene konstatacije da je rat nastavak politike drugim sredstvima.

U političkoj sferi, neovisno je li riječ o međunarodnoj ili nacionalnoj razini, moć se očituje kroz psihološko nadvladavanje pojedinaca ili grupa. Stoga Morgenthau kaže: „Politička moć je psihološki odnos između onih koji je ostvaruju i onih nad kojima se ostvaruje” (isto: 30). Prisutnost moći u političkom prostoru može biti legitimna ili nelegitimna, kreativna ili destruktivna, pravedna ili nepravedna. Kakva će politička moć biti ovisi o, kako je istaknuo Morgenthau, „političkim ciljevima”. Hoće li državni težiti slobodi ili agresiji; služi li im moć kao sredstvo ka plemenitom cilju ili im je stjecanje moći svrha sama po sebi, ne ovisi o moći kao nekakvoj transcendentnoj kategoriji koja u strukturalnom smislu određuje ponašanje aktera, nego o kontingentnim psihološkim preferencijama i predodžbama, koje projiciraju političke ciljeve. Po tome je Morgenthau veoma blizak Michelu Foucaultu, za kojega je moć razgranata mreža međuljudskih relacija i odnosa snaga iz kojih se formiraju društveni organizacijski oblici i institucije. Foucaultova metoda u određivanju moći polazi od preispitivanja što moć nije. Foucault negira da je moć institucionalna vlast koja podčinjava građane; time nije niti sila koja podčinjava; pa tako nije ni suverenitet, niti zakon, dakle država kao takva; moć je odnos snaga u društvu koji se svodi, gotovo istovjetno Morgenthauovoj postavci, na kapacitet pojedinaca da imaju moć nad drugim pojedincima. (Foucault, 1994).

Borba za moć određuje kakvoću sveukupnosti povijesnog političkog iskustva. Shvaćena u ničeanskom smislu kao trajna ljudska potreba za nadvladavanjem i samopotvrđivanjem, borba za moć je bitno stanje ljudske prirode: život kao takav. U svom manje poznatom eseju iz 1967. „Zdravi razum i teorije”, Morgenthau napominje kako uvažavanje moći i borbe za moći kao trajne odlike međunarodne politike, može kod istraživača izazvati stanovite moralne i intelektualne frustracije (1970: 243). Takav se pesimistički pogled na svijet pokazao nepodnošljivim generaciji politologa koja je stasala u SAD-u nakon Drugog svjetskog rata. Stoga, mlada je američka znanost

o međunarodnim odnosima jednostavno odlučila odbaciti činjenicu politike moći. Novonastali teorijski pravci, ako nisu u potpunosti odbacili pojam moći, onda su ga pokušali racionalizirati.

Racionalizacija moći, međutim, stvara ozbiljne implikacije u pristupu proučavanju međunarodne problematike. Budući da se psihološki odnosi iz kojih proizlazi politička moć ne mogu kvantitativno mjeriti, moć je svedena i poistovječena s vojnom silom države, podložne mjerenju njenih materijalnih vojnih snaga i sposobnosti. Prevlast takvih teorija održala se do danas i govori u prilog sve većem utjecaju sigurnosnih studija na štetu političkih teorija u disciplini međunarodnih odnosa. Poistovjećivanje moći i sile omogućeno je i treba biti shvaćeno u širem kontekstu racionalizacije zakona koji vladaju međunarodnom politikom. Konkretno, zakon borbe za moći biva supstituiran zakonima ekonomije. „Ekonomski modeli” u teorijama međunarodnih odnosa svoje intelektualne korijene vuku iz doktrina 19. stoljeća, marksizma i liberalizma. Marksizam je međunarodnu politiku promatrao kao strukturu koju određuju i uvjetuju skrivene ekonomske silnice, dok je liberalizam na međunarodnu politiku, u vidu borbe za moći, gledao kao na primitivni atavizam kojeg treba zamijeniti slobodnom trgovinom među narodima. Konačnu formu tom trendu daje Waltz u *Teoriji međunarodne politike*, kojom je ustanovljen neorealistički pravac 1979.

Svođenjem bitno političkih zakona kao zakona odnosa moći na zakone ekonomije, Moren্থau kaže: „Po takvim teorijskim shemama, nacije se sukobljavaju ne kao živi historijski entiteti sa svim kompleksnostima koje objedinjuju, nego kao racionalne apstrakcije po uzoru na ‘ekonomskog čovjeka’, igrajući šahovsku igru racionalnih kalkulacija na vojnom i diplomatskom polju; doduše, takva shema ne postoji nigdje drugdje osim u teoretičarovom umu” (1970: 244). Mikroekonomski model, kakvog Waltz eksplicitno primjenjuje u svojoj teoriji, sustav je koji u bitnom smislu počiva na sasvim pogrešnoj analogiji. Naime, Morgenthau napominje da je „bogatstvo” koncept od središnjeg značaja u sferi ekonomije. Bogatstvo je, međutim, mjerljiva kvantiteta kojoj pojedinac teži, za koju se bori i koju može (ali i ne mora) steći. Analogno poistovjećivanje bogatstva sa konceptom moći, kao konceptom od središnjeg značaja za međunarodnu politiku, neminovno vodi k analitičkom svođenju politike moći na najniže „materijalne obrasce društvene egzistencije” (isto: 245). To drugim riječima znači da bi se primjerice politička teorija trebala baviti procjenom broja glasova stanovite stranke i predviđanjem rezultata izbora, a teorija međunarodnih odnosa zbrajanjem koliko koja država posjeduje divizija i bojevih glava u nuklearnom arsenalu. Međutim, ono što će takvoj teoriji uvijek izmicati jest „koliko stvarno moći određeni političar i određena država imaju” (isto).

Morgenthaua su kritizirali sami neorealisti kao redukcionista. Waltz je tvrdio da tek s njim počinje teorija dok je Morgenthau isključivo sljednik tradicije realističke misli koja počinje još s Tukididom. Reducirajući svu analizu na ljudsku prirodu,

glavna kritika upućena Morgenthauu bila je da je njegova „teorija” tek teorija vanjske politike, ali ne i međunarodne politike kao zasebne cjeline, ondoso sustava. Drugim riječima, Morgenthau je bio kritiziran da ne promišlja strukturalno.

Međutim, anarhija shvaćena na način kako ju je neorealizam tumačio – kao područje raspodjele materijalnih moći – ništa bitno ne govori o samom sustavu, i Morgenthau je toga bio svjestan. Iako se formuliranje samog koncepta sasvim pogrešno pripisuje Morgenthauu od strane nekih od najprominentnijih imena discipline (konkretno Robert Jervis (1976) i Robert Keohane (1983)), anarhija shvaćena na takav način jest nešto što Morgenthau eksplicitno odbacuje: „Ako bi motiv borbe za moći i mehanizmi po kojima funkcionira bili sve što je potrebno znati o međunarodnoj politici, međunarodna bi scena zaista izgledala kao ono prirodno stanje koje je Hobbes opisao kao ‘rat svakog čovjeka protiv svakog čovjeka’”, te dodaje kako moć i značaj intelektualnih tradicija Zapadne civilizacije upravo suprotno toj logici počiva na težnji ako ne za eliminacijom, „onda barem za reguliranjem i obuzdavanjem nagona za moći, koji bi inače razgradio društvo ili prepustio život i sreću slabih samovolji moćnih (...) ograničenja moći nisu rezultat mehaničke borbe za moć već su nametnuta toj borbi u obliku normi ili pravila ponašanja voljom samih članova društva” (2006: 235–236).

Dakle, Morgenthau je bio itekako strukturalno osviješten. Međutim, njega je struktura zimala isključivo kao jedno sadržajno područje ideja i dinamičnih tokova nepodložnih egzaktnoj znanstvenoj analizi. Bitna karakteristika međunarodne strukture jest da uređuje i regulira odnose između dijelova anarhičnog sustava putem pravila i normi, a ne mehaničkom raspodjelom moći. Usmjeravanje analize na pravila i norme, dakle i na same motive koji pokreću aktere na međunarodnom planu, ruši scijentističku dogmu o državama kao racionalnim akterima s identičnim funkcijama u sustavu. Naime, ono što je za pojedinog aktera u donošenju vanjskopolitičke odluke racionalno ponajprije je uvjetovano njegovim vrijednosnim sudom i kulturološkim podnebljem, a ne *cost-benefit* analizom. Dovoljno je za primjer navesti današnje stanje u Europskoj uniji, koju očigledno urušavaju suprotstavljeni vrijednosni sudovi država članica i njihovi oprečni pogledi na to što bi „dobar život” zajednice trebao biti, a ne raspodjela materijalne moći između jakih i slabih.

4.

Teorijska usredotočenost na državu i njenu vojnu silu kao jedinog subjekta anarhičnog međunarodnog sustava, 90-ih je godina 20. stoljeća izazvala prvi veći akademski otpor poststrukturalnih, odnosno refleksivnih teorija (konstruktivizam, kritička teorija, postmodernizam i feminizam), rezultirajući tzv. četvrtom velikom raspravom u disciplini. Ta je rasprava ujedno bila i okidač za sveopću krizu znanosti o međunarodnim odnosima koja traje do danas. Međutim, veliki prijedor nije urodio plodom,

jer poststrukturalni krug u svojoj dekonstrukciji neorealizma polazio je s pozicije metateorijske kritike. Poststrukturalizam nije ponudio neki novi teorijski sustav ni nove metode. Rasprava je djelovala kao intelektualno nadmudrivanje u kojoj je kritiziranje neorealizma postalo samo sebi svrhom. Retrospektivno gledano, jedina prava ostavština četvrte velike rasprave jest ta što u disciplini međunarodnih odnosa nitko više ne vjeruje u dominaciju neke *grand theory*. Urušavanje „vladavine” velikih teorija ustupilo je mjesto pluralizmu: rastućem trendu razvoja teorija „srednjeg dometa”, specijaliziranih za partikularne probleme međunarodne politike. Kao što je i potvrdila međunarodna konferencija znakovitog naziva „Je li došao kraj teorijama međunarodnih odnosa?” iz 2012., disciplinu danas karakterizira nezaustavljiva proliferacija upravo takvih manjih teorija. Međutim, pristup i metode, kao i diskurs u kojima te teorije djeluju, u većini su slučajeva i dalje u sjeni kulture znanja velikih teorija kao što su neorealizam ili neoliberalizam.

Zbog nepremostivih razlika i gotovo nikakvog napretka u daljnjem razvoju discipline međunarodnih odnosa, vraćanje klasicima discipline prijeko je potrebno. Morgenthau i njegov krug klasičnih realista nude poučnu kritiku scijentizma koja, međutim, u današnjim raspravama ne izostaje. Ali, za razliku od suvremenih refleksivnih teorija i njihove kritike (npr. Wendtovog konstruktivizma), klasični su realisti bili sposobni misliti politiku. Dok suvremena kritika djeluje isključivo kao akademska rasprava, ovdje je riječ o generaciji politologa (pogotovo kada je riječ o očevima klasičnog realizma: Morgenthau, Carru i Niebuhru) koji su promišljali teoriju međunarodne politike kao konkretni projekt za kritičku prosudbu političkog stanja i djelovanja. Stoga teorija, da bi bila valjana, mora uvažiti situacijski odnos i povijesno kontingentne okolnosti i društvene uvjete koje ni jedna znanstvena formula ne može objasniti. Po tom pitanju Morgenthau kaže: „Praktična funkcija teorije međunarodnih odnosa slična je funkciji političke teorije u tome što ovisi o političkoj okolini unutar koje sama djeluje. Drugim riječima, političko je promišljanje situacijsko (*standortebunden*), što će reći vezano za konkretne političke probleme današnjice” (1962: 65–66).

Literatura

1. Arendt, Hannah. 2013. *Što je politika?* Disput: Zagreb.
2. Behr, Hartmut i Rosch, Felix. 2012. Introduction. U: *The Concept of the Political*, Morgenthau, H. J. London: Palgrave Macmillan.
3. Buzan, Buzan et al. 1993. *The Logic of Anarchy: Neoreal-ism to Structural Realism*. New York: Columbia University Press.
4. Dienstag, Joshua F. 2009. Pessimistic Realism and Realistic Pessimism. U: *Political Thought and International Relations; Variations on Realist theme*, ur. Bell, D. Oxford: Oxford University Press.
5. Foucault, Michel. 1994. *Znanje i moć*. Zagreb: Globus.

6. Gilpin, Robert. 1981. *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Ilić, Marina. 2013. Preoblikovanje discipline međunarodnih odnosa. *Politička misao*, 50 (1): 15–37.
8. Jervis, Robert. 1976. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
9. Kaplan, Morton A. 1957. *System and Process in International Politics*. New York: John Wiley.
10. Keohane, Robert O. 1983. *Theory of World Politics. Structural Realism and Beyond*. U: *Political Science: the state of Discipline*, ur. Finifter, A. W. Washington: ASPA.
11. Morgenthau, Hans J. 1970. *Truth and Power: essays of the decade 1960–1970*. New York, Washington i London: Praeger Publishers.
12. Morgenthau, Hans J. 2006. *Politics Among Nations*. New York: McGraw Hill.
13. Morgenthau, Hans J. 2012. *The Concept of the Political*. London: Palgrave Macmillan.
14. Nye, J. S. 2009. *Scholars on Sidelines*. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/04/12/AR20090412022260.html>. 15. siječnja 2018.
15. Reus-Smit, Christian. 2012. International Relations, Irrelevant? Don't Blame Theory. *Millenium – Journal of International Studies*, 4: 263–289.
16. Vasquez, J. A. Coloring it Morgenthau: new evidence for an old thesis on quantitative international politics. *International Studies*, 5 (3): 201–228.
17. Waltz, Kenneth. 2008. *Teorija međunarodne politike*. Beograd: Alexandira Press.

Crisis of scientific international relations theories and their criticism

Abstract

This review article discusses the present crisis in the theories of International Relations discipline (IR). The focus is on the scientism of dominant theories, i.e. neo-realism, and its critique by American professor Hans J. Morgenthau, who is considered the founding father of realist approach in IR in the mid-20. century. The article will review three key concepts of neo-realist paradigm: power, state and anarchy, and reevaluate it through the lens of Morgenthau's critique. The purpose of the article is to demonstrate that in the present controversies in the IR theory, it is necessary to return to the classics of IR political thought in order to have a valid theoretical approach to the contemporary international politics.

Keywords: Morgenthau, neorealism, power, anarchy